

60 שנה ברור חיל

מאת אברהם שנפלד

"התפיסה שלנו, שלי בזמני ראתה בקיבוץ מטרה עילאית, אשר לשם השגתה היה כדאי ונחוץ להקריב חלק ממאווייך. לא כך חשבו חברנו (הברזילאים). לדידם הקיבוץ היה בסך הכל כלי לשרות האדם. לא קיבוץ חזק הוא אשר משרת את חבריו, אלא חבר המגשים את כיסופיו הוא אשר יוצר קיבוץ חזק. בעיית הביצה והתרנגולת, בכל חריפותה / בשינוי האדרת".
(דב רוזנהק, דרכי בברור חיל עמ' 69, 1988).

נתבקשתי ע"י צוות 60 שנה לתנועה ולקיבוץ לכתוב על ברור חיל התלבטתי אם לפתוח או לסיים בפסקה הנ"ל ולבסוף החלטתי לפתוח בה. ומדוע? נדמה לי שיש באבחנה הזו הרבה תוכן שיכול להסביר את דרכו של ברור חיל, מבחינת האופי של החברים, של דרך המחשבה והעשייה שקבעו את אופיו של הקיבוץ כפי שהוא במשך השנים. דב רוזנהק היה ממובילי הגרעין המצרי שהיה הראשון שהתיישב בברור חיל וגם בתקופה "הברזילאית" מילא תפקידי הנהגה בקיבוץ ובהמשך גם באזור וגם ברמה הלאומית. ההתרשמות על אופי החברה הברזילאית, שהוא מביע אותה בפליאה, הוא גבש כבר מהתחלת המגעים הראשונים והיא מעניינת כי הוא גיבש היטב את אופיים ודרך מחשבתם של "הברזילאים".

האמת, האמירה הזאת שברור חיל הוא קיבוץ שונה מן הקיבוץ המצוי מושמעת לעיתים קרובות ע"י מספר רב של אנשים שבאים במגע איתנו, הן מהתנועה הקיבוצית, הן מן הישוב, נציגי מוסדות וסתם ישראלים טובים, שעומדים נדהמים ומופתעים מדרך התנהלותנו ובמידה מסוימת מופתעים כיצד אנחנו מצליחים להמשיך ולהתקיים כקיבוץ.

הייעוד הפוליטי אידיאולוגי, עדיפות החבר על צרכי המשק, הפתיחות החברתית, הכישלונות הכלכליים, טיפוס החבר שהתפתח אצלנו שלעיתים שונה מן הקיבוץ המצוי, כל אלה מהווים מרכיבי ההוויה של ברור חיל. אנחנו מבקשים לעמוד על האספקטים השונים שלה ולנסות על ידי כך לספר את סיפור 60 השנים של ברור חיל. אינסטינקטיבית אנחנו מגיבים שהאופי של החברה שלנו הוא בבועה של האופי הברזילאי, ארץ גדולה ורחבת ידיים, לא צפופה, שכולם יכולים למצוא מקום בה.

סבלנות וסובלנות הן הפנים שלה, לא היו במלחמות, כל זה יצר חברה אחרת מאירופה המזרחית והמרכזית, מדרך התפתחותם של הגרעינים הישראליים ואפילו האנגלו סקסיים.

עם זאת המאבקים הסוציאליים החריפים, הפערים החברתיים, ההתקוממות נגד העוני והניצול ביבשת הדרום אמריקאית לצד אופייה הזעיר בורגני של המשפחה היהודית בתהליך התעשרות השפיעו על דרכי ההתהוות של החברה "הברזילאית" בברור חיל.

הקבוצה הדומיננטית, שהיא אשר קבעה את אופייה של התנועה ובסופו של דבר את אופיו של הקיבוץ בעשורים הראשונים היתה קבוצה שהתפתחה בסאן פאולו. אמנם התחלת התנועה היתה בפורטו אלגרה אבל מהר מאוד התברר שהכוחות האינטלקטואליים והאידיאולוגיים צמחו בקרב קבוצת צעירים בסן פאולו, בעלי

דעות פוליטיות סוציאליסטיות מפותחות, שנדבקו גם מהרעיון הציוני בעת המאבק על הקמת מדינת ישראל בשנים 1947 – 1948. הם יצרו סינתזה של רעיון ציוני סוציאליסטי, של תנועה ביסודה פוליטית, שבשלב מכריע של קיומה, באירוע דרמטי שנכנס להסטוריה של התנועה כ"סמינר לאפה" הכריעה שהיא איננה רק תנועה אידיאולוגית, אלא גם של הגשמה עצמית ומטרתה הקמת קיבוץ בישראל. הקיבוץ הצטייר כסינתזה של הרעיון הציוני הסוציאליסטי על פי התפיסה של בורוכוב. הוא יהווה הבסיס לתפיסת השלטון במדינה וקביעת אופייה הסוציאליסטי ובאותו זמן יהווה גם בסיס הקיום בתוך ההווי הישראלי, של כיבוש האדמה והעבודה ויצירת חברה קולקטיבית.

הקבוצה הזאת היתה דלה במקורותיה היהודיים, לא למדה (פרט ליוצאים מן הכלל) בבתי ספר יהודיים אבל היתה מלאה ברגשות פוליטיים סוציאליים ולזכות מנהיגיה ייאמר כי גבר בה הזרם שראה את התגשמות המהפכה הסוציאליט בהקשר לפתרון של הבעיה היהודית.

על המניעים אנו למדים מספרו של אביתר פריזל ("ברור חיל" 1956, בעיקר עמ"16 – 18): " למה נולדה התנועה? מה היא הציעה שנגע בנו בצורה כל כך אישית, בנו, בחיינו בדרכנו, כל העולם שחינו בתוכו? נהיה כנים, שום תחושה תיאורטית שהעולם מתקדם לסוציאליזם היתה יכולה בעצמה להביא מסות של צעירים מן המימד הבורגני למעמד הפרולטריון, כפי שקרה איתנו החינוך היהודי הדל שלנו גם הוא לא היה מספיק לעודד את המהפכה האישית של כל אחד מאיתנו לעבור ממקום שרגילים בו למקום חדש מרוחק, זה, עוין... אנחנו היום מבינים שרק רעיון אתי, אנושי, יכול היה להוות את המניע הגדול שהביא אותנו לתנועה... חיינו כנוער בורגני היו דלים ואנחנו חיפשנו ייעוד.. ופתאום האוטופיה הגדולה, המהפכה ההיסטורית של הקמה מחדש של מדינה יהודית על בסיס השוויון והצדק החברתי, ללא ניצול האדם על ידי האדם ובמיוחד בקיבוץ החברה הכי חופשית והכי מתקדמת, מימוש החלום הנועז הלאומי והחברתי שהאדם אי פעם העיז לחלום הוא אשר זעזע כל החלק הטוב והאידיאליסטי של הנוער שלנו... למדנו את בורוכוב על הלאומיות היהודית ומצבנו כעם מעמד...". הכוח שהניע את הצעירים לעלייה היה כוחה של תנועת הנוער והאידיאה הייתה הקמת נקודת כוח שיקדם הרעיון הפוליטי חברתי של חברה סוציאליסטית שתהיה המאפיינת של המדינה.

דרכי מחשבה אלה קבעו את דרכו של הקיבוץ, לצד הקיבוץ המסורתי הישראלי שקם בתוך החוויה הישראלית שראה בהתיישבות את ערכו העליון, שביטא את כיבוש הקרקע והעבודה, ההיאחזות באדמת ארץ ישראל, פיתוח משק מעורב, הגנה עצמית מתוך אופיו של היחיד – יצירת תרבות ישראלית יהודית חדשה (חגים, שירים, ריקודים, ספרות וכו') ראו חברינו באופן מודגש את הקיבוץ כבסיס פוליטי של קביעת האופי הסוציאלי פוליטי של המדינה. הקיבוץ כאוואנגרד של השלטון הסוציאליסטי. לא כל הקבוצות שהגיעו לברור חיל היו בעלות תודעה פוליטית כה דומיננטית. בודאי לא המשפחות המצריות שנשארו אתנו מתוך אמונה בחיים הקיבוציים כהווייתם. וכן לא אלה שהגיעו דרך התנועה בריו ד' ז'נירו, שרבים היו בוגרי בתי ספר יהודיים, שהמניע העיקרי לעיתים היו דווקא השורשים היהודיים והתחושה וההבנה כי החיים בקיבוץ בארץ הם בשלב המתחייב משלמות חיים יהודיים, שפה עברית, היסטוריה וספרות יהודית, תרבות יהודית. ה"קריקס" (ילדי ריו די ז'נירו) הביאו מצדם התיבול היהודי שערבב מטרות פוליטיות סוציאליות עם

שורשים יהודיים. ה"גאוצ'וס" מפרטו אלגרה ואלה שבאו מאזורים אחרים בברזיל השתלבו בשתי המגמות, לרוב המניע היהודי הוא שדחף אותם לעליה. גם גרעיני חברות הנוער, שבאו להתחנך בקיבוץ ונשארו בו מכוח החינוך שקיבלו, הקשרים שנוצרו וזיקתם לחיי הקיבוץ.

בכל זאת, הקבוצה הדומיננטית קבעה כמה אפיונים שהנחו את הקיבוץ:

הקיבוץ התנועתי - ברור חיל ראה עצמו כאוונגרד של התנועה, כמגשים את הרעיונות הפוליטיים של התנועה הברזילאית. מבלי להיכנס להשוואות עם התנועות אחרות, מארצות אחרות שאולי היו להם גם כיוונים דומים, ברור חיל ראה עצמו כקיבוץ ייחודי – לא רק קיבוץ כמו קיבוצים אחרים שבעצם קיומם הם יוצרים תנועה קיבוצית משמעותית ורחבה על משמעויותיה השונות: פוליטיות, חברתיות, תרבותיות וכו' אלא גם קיבוץ עם ייעוד - לייצג את דרכה המיוחדת של התנועה הברזילאית. מדובר על זרימה הדדית של אנרגיות בין התנועה לבין הקיבוץ, שמתבטאת באחריות הקיבוץ על שגשוג התנועה בברזיל, קיומה וגידולה, ובאחריות התנועה על הקיבוץ על מנת לאפשר לו לבצע בארץ את מטרות התנועה, באמצעות ריכוז גדול של בוגרים בברור חיל.

(מתוך ספרו של צבי חזן עמוד 162, מהדורה פורטוגזית: " קיבוץ תנועתי הוא המשך של התנועה שלנו בישראל, מקום ההמשך של העבודה שהתחילה בתנועה של בנייה ציונית וסוציאליסטית. הוא קם ליד יתר הקיבוצים בתור הכוח המוביל של בניית חברה, אבל המיוחד בו הוא השתייכותו לתנועה פוליטית מסוימת, שממשיך את האוריינטציה האידיאולוגית שלה, תפיסת העולם שלה, מאבקה הפוליטי והוא כפוף בהחלטותיו המכריעות להחלטות של המוסדות העליונים של התנועה... בקיבוץ התנועתי הזה תתקיים ועדה פוליטית כפופה למוסדות התנועה... ברור חיל הוא המפעל של התנועה הברזילאית, הביטוי הקיבוצי, הפוליטי והאידיאולוגי שלה.. בתור ריכוז של העלייה של התנועה פעולתו (של הקיבוץ התנועתי) מופנה להשתתפות בבניית המדינה וקיבוץ הגלויות, למאבק המעמדות פעיל ותמידי, ביצירת תנאי מאבק והגנה על האינטרסים של מעמד הפועלים למען הגשמת מדינה סוציאליסטית". (החלטות הועידה הארצית ה- 2 של התנועה ביולי 53).

הריכוז הגדול של בוגרי התנועה והדומיננטיות הברזילאית היו הפועל יוצא של הקונספציה. על מנת להיות קיבוץ רפרזנטטיבי ובעל השפעה הוא חייב היה להיות קיבוץ גדול ומגוון לפי הקונספציות של הקיבוץ המאוחד.

על רקע זה אפשר להבין את הפרישה ממפלסים, שם היתה התנגשות של הגמוניות ודרכי חשיבה גם בעניינים פוליטיים הנוגעים לפילוג התנועה הקיבוצית (הקיבוץ המאוחד, איחוד הקבוצות והקיבוצים), גם בכוני התפתחות הקיבוץ וגם במנהיגות אישית. על רקע זה אפשר להבין גם ההחלטה לא לקבל את ההצעה של התנועה להתיישב בעין זיתים אלא להתעקש על אזור שער הנגב, תוך ראייה של יצירת ריכוז תנועתי וקיבוצי לא רק דרום אמריקאי, האמור להיות בעל השפעה על התנועה הקיבוצית בכלל ובאמצעותה על המדינה.

הקונספציה של הריכוז הברזילאי עמדה בסתירה למדיניות איחוד הקבוצות והקיבוצים להקמת קיבוצים בעלי אוכלוסיות מעורבות בסדר גודל בינוני והתעקשה להפנות גרעיני התנועה להשלמת קיבוצים אחרים. היה צורך בהרבה תחכום ובהרבה תרגילים משותפים תנועה- קיבוץ לעקוף את צווי התנועה ולהפנות למעלה מ- 7 גרעינים לברור חיל.

בדיעבד המדיניות של הקיבוץ הצדיקה את עצמה. האופי "הברזילאי" שנוצר בקיבוץ, תחושת הקרבה של השפה, התרבות והמנטליות של רוב העולים שימשה דבק חזק בין החברים והכניסה תחושת שותפות וביטחון, שהווה בסיס להמשך קיום הקיבוץ. ניסיונות התנועה להפנות גרעינים מאוחרים יותר לארז ולגזר לא צלחו אף הם ובסופו של דבר רוב חברי הגרעינים האלה הגיעו גם הם לברור חיל במעין "התגנבות יחידים". הקוד הגנטי הברזילאי היה חזק יותר מכל החלטה של התנועה הקיבוצית.

מן ההיבט של ההשפעות הפוליטיות הרבה מן השאיפות התמוססו עם הזמן והתבררו כחלומות נעורים והתנפצו על רקע המציאות הישראלית. נעשו ניסיונות על ידי חברים מרכזיים לחדור לשכבות מנהיגותיות בתנועה ובמדינה על מנת לקדם בה את רעיונות התנועה, אבל החברה הישראלית יצרה אליטות מנהיגותיות שהתבססו על ימי ההתבגרות המשותפים בפלמ"ח, בהגנה, בעלייה השנייה והשלישית, בגדודי העבודה ועל משפחות אריסטוקרטיות שהיה מאוד קשה לחדור אליהם וגם מי שהגיעו לעמדות החזיקו בהם זמן לא ארוך. ההכרעות הפוליטיות נפלו במרכזים מפלגתיים וממשלתיים שעוצמת השפעתנו עליהם לא היה גדול.

"התנועה הברזילאית" לא הצטמצם רק להשפעות ההדדיות בין הקיבוץ לבין התנועה אלא גם לאחריות שחש הקיבוץ לגבי הישוב בברזיל, מקור מכורתנו, ולהמשך קיומו היהודי-ציוני. חברים רבים מלאו שליחות בברזיל במסגרות של התנועה, של מחלקת הנוער ושל מחלקת העלייה. לקחנו על עצמנו לשמש בית לקליטת נוער מברזיל במסגרת של חברות נוער וברור חיל היתה כתובת לישוב הברזילאי. מרכז סמינרינוי הוקם על שם יהודי ברזיל. גם הקשרים עם ברזיל היו הדוקים, שרים, גנרלים וחברי פרלמנט לא פסחו על ה"שורסקו" בברור חיל וגולת הכותרת היו היחסים שנוצרו עם משפחת ארנייה ומהפטיש והפרוטוקול של ישיבת הכ"ט בנובמבר שאנחנו שומרים עליהם באדיקות עד ימים אלה. גם בית הכנסת ע"ש גולדברג הם פרי הקשר של התקופה הזו.

מספרו של דב רוזנהק: "גלים גלים הגיעו כל שנה עשרים עד ארבעים עולים חדשים, אשר תגברו את לוח האוכלוסייה. הפכנו במרוצת השנים לאחד הקיבוצים הגדולים באיזור ובקבוצת הקיבוצים בני גילנו.

... איני מתיימר לכתוב כאן את ההיסטוריה של שמונת הגרעינים שהצטרפו אלינו והשפעת כל אחד מהם על פיתוח המשק לקידומו... השפה הפורטוגזית שטפה בחופשיות... נקטתי עמדה נוקשה כדי לחייב את חבריי החדשים לנסות ולקלוט את שפת התנ"ך. עד היום הזה, במקומות עבודה רבים ובעיקר אצל הבנות, אין עדיין מודעות לצורך בשימוש בלעדי בשפה העברית... נושא אחר שהדהים אותנו והפריע לנו בראשית יחסינו עם הברזילאים היה נטייתם הטבעית לקיים דיונים "פרלמנטריים" אין סופיים. כל נושא פרגמטי, אשר חייב התייחסות והחלטה מהירה, הפך מייד בסיס לסימפוזיון, כל אחד "חייב" לקחת בו חלק, אפילו אם אין לו מה לחדש: הרוחות התלהטו ונוצר כמובן הצורך... לעבור לפורטוגזית.

... הם ראו בריקודים הישראלים ריקודי במה בלבד... אבל מייד אחרי תשלום מס זה וכתגובה ספונטאנית לכמה טפיחות על פח או אפילו על השולחן, פרצה הילולה בלתי מרוסנת של סמבה, ריקוד סוער לצליליו של שיר מפורסם שנזעק מעומק הלב.

... המאכלים הברזילאים החלו אף הם להציף אותנו. התרגלנו לסדרה של מאכלים, דברי מאפה ומשקאות אקזוטיים שהפכו במהרה לחלק בלתי נפרד מהווי ברור חיל.

... הם עלו ארצה חבורות חבורות, עם ההורים הסבים, הקרובים הרחוקים, ולפעמים מספיק שתצהיר כי אתה מן העיר שלהם כדי להיות מייד מסונף, בחיבוק, למשפחה. הודות לקשרים האלה ולחמימות השוררת במשפחות המורחבות, נוצרה יציבות רבה במשקנו. אבל מאידך גיסא, קבעו קשרים אלה עדיפות לצורכי המשפחה על צורכי הקיבוץ, ובמאבק זה הקיבוץ הוא תמיד המפסיד".

הפרימאט החברתי- הקונספציה של הריכוז הגדול של חברים ושל יצירת קיבוץ גדול שאמור היה להגשים את האידיאלים של התנועה לוותה במחשבה שהיה צריך למצוא אפשרויות הסתגלות להתפתחות של מירב האנשים. נחזור כאן לדברי דב רוננהק הנ"ל: "לא קבוץ חזק הוא אשר משרת את חבריו, אלא חבר המגשים את כיסופיו הוא אשר יוצר קיבוץ". בהתנגשות האינטרסים של הפניית משאבי אנוש, לא פעם רצונו של החבר גבר על צרכי המשק. לא מעט חברים התמקצעו בתחומים משקיים כמו חקלאות, מוסך ומסגריה, ואף הגיעו להישגים ניכרים. אבל רוב החברים היו זרים לעבודות החקלאיות והמשקיות. ראו בעבודות אלה רק תקופות מעבר קצרות מאוד ואפשר שגרמו יותר נזק מתועלת לענפים וחיפשו להשתלב בעבודות "אינטלקטואליות", רובם מחוץ לקיבוץ. מכאן שבשונה מקיבוצים רבים מיטב ומירב כוחות לא היו מופנים פנימה לצורכי המשך הקיבוץ, כי אם החוצה. עבודות השרות, התורנויות, בגיוסים, העבודות בקווי היצור במשמרות נכפו על החברים כנגד אופיים ורצונם והכל נעשה כדי להשתחרר מהן. במשך כל השנים השירותים לא היו החלק החזק של החברה. גם הענפים סבלו מתחלופה גבוהה ואי יציבות ובסופו של דבר ההצלחה הכלכלית היתה רחוקה מהם.

אולי בהשפעת ארץ המכורה, שם הכל צריך היה להיות תמיד הגדול בעולם (האצטדיון הגדול בעולם), גם כאן התעשייה היתה צריכה להיות הגדולה ביותר וכגודל השאיפה גדול האכזבה. המשאבים הפיזיים הבלתי מספיקים שהועמדו לרשות הקיבוץ בקרקע, מים, לצד העומס הסוציאלי שנוצר עם המספר הגדול של החברים והאוכלוסייה הנלווית (הורים, ילדים, חבורות נוער, נקלטים) ונטייתם של החברים בבחירת עבודתם יצרו לאורך כל השנים מצב כלכלי גרעוני כמעט בלתי אפשרי ובעקבות כך דלות אמצעים ודלות תקציבים אישיים שהתאזנו לרוב ממקורות חיצוניים פרטיים. אף על פי כן נבנו מבנים ציבוריים נאותים – חדר אוכל, מרפאה, מחסן, בתי ילדים, בריכה ובתים לחברים שעמדו מעבר למקובל בחלק גדול מן הקיבוצים בעיקר בזמן הלינה המשפחתית.

האמירה היתה שהמשאב העיקרי של הקיבוץ הוא משאב כח אדם. הדאגה היתה למצוא לכל חבר את מקומו ולהציע לו אלטרנטיבות שימנעו את עזיבתו. נפרשה רשת ענפה של השתלמויות, שאיפשרה כמעט לכל חבר ללמוד ולהשלים מה שנשלל ממנו עם עלייתו ולמעשה רק מי שלא התעניין בלימודים לא למד. זאת שוב במחירים משקיים וכלכליים גבוהים. קליטת חבורות נוער והקצאת משאבי כוח אדם וכלכליים לקליטתן שחלקם הניכר הצטרף לקיבוץ, קליטה של חברים חדשים, לפי קריטריונים מקילים ביותר בניגוד לקריטריונים נוקשים של קיבוצים אחרים, נכונות להבאת הורים וקרובים נלווים והצטרפותם לקיבוץ שיבטיח את יציבות החבר ודאגתו למשפחתו.

כל אלה היו השקעות חברתיות שהגדילו את אוכלוסיית הקיבוץ, גוונו אותה והכניסו בטחון לחיי החברים.

אין בכל זאת להגזים בפרימאט החברתי וכמו בכל קיבוץ הכוחות המשקיים היו חזקים והצרכים גדולים ולא מעט חברים יכולים לספר איך בהזדמנויות שונות נאלצו לוותר על מאוייהם על פי החלטות שהעמידו את אינטרס הקיבוץ מעל רצונותיהם.

השינויים - שנות השמונים היו שנות המשבר של התנועה הקיבוצית ושל ברור חיל. המעוז הראשון שנפל היה בלינה המשותפת. אחרי שנים רבות של אי שביעות רצון ואי השלמה בעיקר של האמהות למה שנחשב אחד המאפיינים של התנועה הקיבוצית גברה ההנגדות העממית וקיבוץ אחרי קיבוץ הכריז על הכנסת הלינה המשפחתית, למרות התנגדות התנועה, כמובן, שתמיד היתה האחרונה להשלים עם שינויים שכבר התגלגלו בשטח ככדור שלג. למעשה אם נדייק יותר, אפשר להגיד שכבר בשנות ה-70 עם החלטת בתי הספר הקיבוציים האזוריים להצטרף לתעודות הבגרות, התחילו לנמק עקרונות צאן ברזל של אידיאולוגיה קיבוצית והקיבוץ כעולם מופרד מכל ההוויה שבארץ מסביבנו.

גם אצלנו הלינה המשפחתית התפשטה מהר מאוד, קודם בצורה בלתי מסודרת ומתוך החלטת יחידים ולבסוף נמצאה דרך ממוסדת לבניית בתים מתאימים, ומעבר לדרך החדשה. למרות שהמעמסה הכלכלית היתה עצומה, המוסדות הכלכליים התגייסו למצוא את הפתרונות ולמעשה החוב הכלכלי של הקיבוץ גדל הרבה בעקבות כך, אבל המעשה נעשה. וראה זה פלא: דווקא אחרי הכנסת הלינה המשפחתית שהייתה ציפיה ושאפיה של זוגות צעירים רבים, התחיל מתחילת שנות ה-90 גל עזיבה גדול של הקיבוץ, חלקו הגדול משפחות צעירות. לא היה זה אופייני רק אצלנו, גל עזיבה גדול שטף את כל התנועה הקיבוצית. הארץ התפתחה מאז מלחמת 67 ולמרות מלחמת יום הכיפורים, נפתחו אופקים חדשים והמשיכה החוצה הלכה וגדלה, אצלנו הצטרפו לכך ויכוחים פנימיים קשים, בין גישות שונות ומנהיגים שונים והיו שהסיקו שאין להם עתיד בקיבוץ. בשנות ה-80, חל המשבר הכלכלי, הארץ נכנסה לסחרור אינפלציוני, התנועה הקיבוצית והקיבוצים נסחפו לתוך הסחרור הזה וכאשר נעצר הסחרור באופן מוחלט ב-1985, מצאה עצמה התנועה הקיבוצית בחובות ענקיים שאיימו למוטט את כל המערכת. אחרי הסדרים ממלכתיים קשים, שבהם רוב הקיבוצים כמונו יצאו בשן ועין נמצאה הדרך למנוע ההתמוטטות במחיר החזר חובות שהכבידה על תנאי החיים של החברים.

במחצית הראשונה של שנות ה-90, כאשר אוכלוסיית החברים ירדה מ-367 חברים בשנת 1986 ל-306 בשנת 1990 ול-226 בשנת 2000. הביאה למסקנה שיש לשנות כיוון ולמקם את הקיבוץ בצורה מציאותית יותר בהוויה הישראלית ולנוע בכוונים שהחברה הישראלית נעה בהם. הכיוון היה ברור – העברת האחריות לחבר, הפרטה, להשתלב כאזרחים במערכות המדינה, לעומת ההסתגרות בכעין "אזרחי קיבוץ". השינויים התבטאו בהחזרת הפרימאט של התא המשפחתי עם הלינה המשפחתית, הטלת אחריות על החבר לפרנסתו ולקיומו, ניתוק צרכי הקהיה מצרכי המשק, הפרטת השירותים (חדר האוכל, מחסן, ו. צריכה), התנהלות ענפי המשק כמרכזי רווח, שמצדיקים את קיומם ויותר מאוחר הכנסת התמורה לתרומה, מי שתורם יותר מקבל נתח קצת יותר גדול, אמנם באחוזים מעטים בלבד.

אנחנו היינו בין הראשונים בתנועה הקיבוצית שהלכנו בדרך הזו במיוחד בצורה ממוסדת ומתוקנת כאשר אותה מגמה הסתמנה כבר למעשה בהרבה מאוד קיבוצים. היה ברור שיש לחשוב מחדש. אם רוצים לקיים את הישוב הקיבוצי, צריכים להקל את הנוקשות האידיאולוגית, שהתגלתה כמתאימה בשנות הקמת המדינה והמהפכה האישית שלנו של מעבר מחבר תנועה לחבר קיבוץ, אבל התגלתה כאוטופית במידה רבה בתנאים המשתנים של החברה הסובבת, של הכלכלה המתפתחת ושל הצרכים והרגשת החבר.

(בובר, " הקיבוץ הוא כשלון למופת"). היו חברים שמצאו בשינויים סיבה לעזיבה, שאם הקיבוץ מאבד את אופיו הקיבוצי הקולקטיביסטי מוטב לעבור לחברה העירונית אינדיבידואליסטית.

החלטה נוספת שנתקבלה בסוף שנות ה-90 – התושבות, מתן אפשרות לחברים שמחליטים לעזוב את החיים הקיבוציים ולהמשיך לחיות בקיבוץ במעמד של תושבות. ההחלטה היתה מכוונת לזוגות צעירים, שרבו עזיבותיהם, שימשיכו לגור במקום, יתרמו לחיי הקהילה, לחינוך לתרבות וישמרו על מאזן דמוגרפי, שהלך והופר, אצלנו כמו ברוב התנועה הקיבוצית, כאשר הגילאים הצעירים הצטמצמו והשכבות המבוגרות השתלטו על הממוצעים הסטטיסטיים. למרות החשש שהתושבות תפתח פתח של מעבר מסיבי לדרך זו, הסתבר שרק זוגות מעטים בחרו בה ועם זאת אלה המשיכו לתרום רבות לחיים הקהילתיים.

השינויים העמיקו בשנות ה-2000 – בסוף העשור והמאה התברר שהשינויים היו מעטים מדי ומאוחרים מדיי, המשק היצרני לא התאושש וענפים רבים התמוטטו. ההסדר הקיבוצי שנחתם עם הבנקים במה שנקרא " הסדר הקיבוצים" הציל את הקיבוץ מהתמוטטות אבל עדיין הטיל על הקיבוץ החזר חוב שנתי שהמשק לא היה מסוגל לכסות אותו. התקציבים האישיים וההוצאות הקהילתיות קוצצו מדי שנה ובתחילת שנות ה-2000 עמד הקיבוץ בפני מצב של חוסר יכולת להחזיר חובות. מצבנו זה לא היה שונה מקיבוצים אחרים והתפשטו שיטות שונות להתמודדות עם המשבר על ידי העמקת השינויים וההפרטה. אחרי שהיו"ר החיצוני הראשון שנבחר על ידינו הציע להכריז על כעין פשיטת רגל ולא קבלנו הצעתו, התקשרנו ליו"ר חדש, אישיות דומיננטית בכלכלה הישראלית ובחרנו בדרך שנקראת "רשת ביטחון". הקיבוץ הופרט, ענפי הקהילה נסגרו, חדר האוכל, מחסן, השירותים הקהילתיים: בריאות, גוי, חינוך, מים וחשמל ציבוריים, ביטוחים המשיכו להתקיים במסגרת מיסים קהילתיים (מס שרותים). הכנסות החבר מעבודתו היו לקניינו תוך קביעת אחוז גבוה של מס שהועבר לחברה (מס פרוגרסיבי) שמטרתו להבטיח פנסיה לחברים הותיקים, שהקיבוץ והתנועה הקיבוצית בעיולתם לא השכילו לחסוך בכל שנות קיום הקיבוץ. המסים והשכרת הדירות, שהתרוקנו, משמשים הבטחה לרשת ביטחון לחברים שנשארו ללא פרנסה מתאימה (מחלות, פיטורין). המשק הופרד טוטלית מן הקהילה ומטרתו לכסות את חוב הקיבוץ ובמידת האפשר לצורכי הפנסיה. כל השנים הטריד את חבר הקיבוץ מה שהיה מנת חלקו של כל אזרחי המדינה – הזכות להוריש. נתקבלה החלטה על שיוך הדירות לחבר ושיוך נכסים (אם יהיו) והזכות להורישם.

ההחלטות על השינוי עברו ברור חיל ברוב מוחץ ולמעשה הדרך החדשה נתנה ביטוי לרצונו לב עמוקים שהיו קיימים בחברה כל השנים. היו שקבלו קשה את השינויים וההסתגלות היתה קשה, בעיקר של הוותיקים

שהרגישו עצמם מקופחים, מאחר שהשינויי פגש אותם בסוף תקופת העבודה, ללא יכולת לשפר הכנסתם ונאלצים להסתפק בפנסיה מינימלית שהקיבוץ מצליח להקצות.

יחד עם זאת האינדיבידואליזציה הלכה לקראת רחשי הלב הזעיר בורגניים של רוב החברים. הרצון לקיים חיים פרטיים, הסלידה מן חדר האוכל ומהמשותף השתלטני. האפשרות של החלטה אישית על דרך חיים, הבית הפרטי, לצד המניעים האידיאולוגיים הנשגבים של הקיבוץ התנועתי, צפו ועלו הרצונות הגנוזים של הפרט, שאיפותיו האישיות, המשפחתיות ומילוי צרכיו.

סיכום, הערכה והמשך של דרך ואופן חיים.

60 שנות ברור חיל הם סיפור מעניין של אבולוציה של רעיון, של חברה, של דרך ואופן חיים הם יושבים בתוך 60 שנות המדינה, עקבו את ההתפתחות הלאומית והיתה לה הייחודיות שלה, מחזון מקימה ועד המציאות בעצם ימים אלה.

נעשה כאן עוול לגרעיני המייסדים הראשונים, חברים שהגיעו מתנועות הנוער ממצריים וממרוקו הקימו את הקיבוץ, היו להם שאיפות וחלומות והשקיעו ממיטב כוחם. אבל רובם עזבו והשאירו את רישומם בימים הראשונים. אלה שנשארו אתנו הם שותפים נאמנים ליצירה, למאבק ולדרך.

היצירה היא יצירתה של התנועה הברזילאית. היא נחלמה בראשם של צעירים שהיה להם חזון, כוח החלטה וכושר ביצוע. החזון דרש מהפכה אישית ממשית, לא רק במחשבה, אלא גם פיזית. לא פרוגרומים. לא השואה, לא רדיפות הניעו את הצעירים, כי אם האידאה. הביצוע היה לא רק בראש, אלא בקרביים, בגוף, ביומיום. עזיבה לרוב של בתים בורגניים שאין חסר בהם שום דבר, עזיבת לימודים אקדמיים, אופקים של חיים נוחים לפרנסה שבתרומה לדרך חיים קולקטיביים, שנגד האופי המולד. עבודה פיזית במקום אינטלקטואלית, תנאי חיים דלים, שהתאזנו קצת בעזרת ההורים.

המניעים היו שונים – הקבוצה המובילה סימנה את הדרך הפוליטית אידיאולוגית של הקיבוץ התנועתי, אשר יגשים בישראל הרעיון של המשטר והחברה הסוציאליסטיים והקיבוץ יהיה האוונגרד המוציא לפועל של רעיונות התנועה.

בעשורים הראשונים חי הקיבוץ באטמוספירה הזאת והשתדל לממש את הרעיונות – ריכוז גדול של גרעיני התנועה, חינוך חברות נוער, פתיחות לקליטה, "הרפובליקה הסוציאליסטית" האזורית בשער הנגב, הפעילות התנועתית, המפלגתית, ההסתדרותית, הקשר עם התנועה, הישוב והמדינה ברזיל. כל אלה לצד הדאגה לחבר, למילוי שאיפותיו בעבודה שמתאימה לו, במחיר ויתור על צרכי המשק. תוכנית השתלמויות רחבה, קליטת הורים ובני משפחה שתבטיח את הביטחון המשפחתי.

ההיסטוריה של ברור חיל מתאפיינת בכישלון כלכלי ובהצלחה יחסית חברתית. לא הצלחנו לקיים תעשייה ואמנם היו כמה הישגים בחקלאות, אבל אלה לא היו יציבים. הקיום הכלכלי התאפשר על ידי עבודות חוץ של חברים ואת זה יש לראות כחלק מן החוסן החברתי, כאשר התאפשר שחברים יפנו את כישוריהם, לפי רצונם,

החוצה ולא פנימה לקיבוץ. מאידך לכידות המוצא, האופי ודרכי המחשבה יצרו הרגשת ביטחון אצל רוב החברים. בעדויות חברים נשמעת הרבה הסיבה העיקרית להשארות בקיבוץ הרגשת הביטחון החברתי. מאות ואלפים עברו את ברור חיל ואחוז גבוה מאוד עזב אותנו. עזיבות באחוזים גדולים אינן נדירות בהיסטוריה של המדינה ושל התנועה הקיבוצית ובכל זאת אפשר לתהות אם השינויים שהתחילו להתבצע בסוף שנות ה-90 ובשנות ה-2000 לא באו מאוחר מדי ורבים לא היו עוזבים והיו מוצאים את מקומם בקיבוץ.

נשאלת השאלה – האם אנחנו עדיין קיבוץ? התשובה היא כן, קיבוץ מתחדש. הוא מהו? בהרצאות הרבות שהרציתי בפני קבוצות שביקרו אצלנו אמרתי להם שכוחו וחולשתו של הקיבוץ הישראלי בכושר השתנותו. קומונות אחרות שהתקיימו וקיימות ברחבי העולם מתאפנות בזה שחבריה מחליטים להתבודד מן החברה, הולכים להרים או לחופים, חיים חיים נפרדים, חיי פרישות, מנותקים מן החברה וסופם שהם נעלמים. הקיבוץ חי במציאות הישראלית, ראה עצמו תמיד חלק ממנה ועל ידי כך השפיע והושפע מן החברה. זה היה כוחו וחולשתו, כוחו כי הוא המשיך כל השנים להיות רלבנטי וחולשתו, כי ההשפעות החיצוניות חברו לתוכו ושינו אותו כל הזמן. כוחו של הקיבוץ היום ביכולת השתנותו, לא מהפכה, כי אם אבולוציה. על אף השינויים היסוד החשוב והמכריע של האחריות ההדדית הוא עדיין המאפיין העיקרי: פנסיה תקציבית, רשת ביטחון, קרן לעזרה הדדית, ביטוחי בריאות וסיעוד משותפים, בתי ספר קיבוציים, חיי קהילה ומוסדות קהילה, אגודה שיתופית מפרידים בין הקיבוץ ללא קיבוץ.

ישנה היום תופעה מעניינת – רבים ממבקרי הקיבוץ, רובם שפעם היו חברי קיבוץ בעצמם, כועסים מאוד שהקיבוץ של היום הוא לא הקיבוץ של פעם, אין חדר אוכל, אין מחסן, השירותים מופרטים, למעשה רובם עזבו את הקיבוץ מפני שלא התאימו עצמם לחיים האלה, אבל היו רוצים שהממשיכים ישמרו על הקיבוץ המסורתי, אבל הקיבוץ משתנה ומתחדש.

האם ברור חיל הוא סיפור של הצלחה או כישלון – נקודות הראות יהיו שונות. מי שנתקע ברעיון של האוונגרד הסוציאליסטי ומי שחי בנוסטלגיה של ימי המהפכה של הקמת המדינה ושל הקיבוץ הקולקטיבי יגידו בודאי שזהו סיפור של כישלון. מי שמביט על ההיסטוריה ועל החברה כסיפור של התפתחות בלתי פוסקת, ימצא שהתנועה הברזילאית תקעה יתד במפת המדינה, תרמה לחיים הלאומיים, בניו פזורים היום על פני מגזרים מגוונים של החברה הישראלית. בכלכלה, בצבא, באומנויות, הישוב קיים, למרות המשברים, חי ותוסס, זהו סיפור של הצלחה, אולי שונה מן החלום הראשון אבל אמיתי במציאות היומיומית.

מה צופה לנו העתיד - גם בייחודיותו ברור חיל הוא חלק מן המרקם של התנועה הקיבוצית. הקיבוץ בכל השנים פושט צורה ולובש צורה, כפי שאמרנו זו חולשתו וזה כוחו. אנחנו צופים לקראת חילוף דורות והמרקם יהיה שונה. החברה הקיימת, המסורתית נאבקת לחלץ את הקיבוץ מן החובות – ולהבטיח פנסיה לותיקים וכן תנאי רווחה וסיעוד לפי הצורך. עוד במסגרת הביטחון הסוציאלי מקדמים את הנושא של שיוך הדירה לחבר, לשיוך נכסים (במידה שיהיו) להבטיח את זכות ההורשה, כנגד תפיסות מסורתיות. הקשיים גדולים להשיג מטרות אלה, בעזרת כוחות חיצוניים מתקדמים עקב אחרי אגודל ויש תקוות לעתיד.

כל התנועה הקיבוצית אחרי שנים של סטגנציה ורגרסיה, משנה כיוון ומספר האוכלוסייה מתחיל לגדול. אנחנו מצטרפים לגל הזה ומתחילים להפעיל תהליך של צמיחה דמוגרפית. לאפשר לבני משק ולמעוניינים בכלל להשתלב בחברה, לאו דווקא כשותפים בקופה הקולקטיבית, אלא כשותפים מלאים בנכסי הקיבוץ (רכישת דירות) בחיים הקהילתיים שלו. על יד הקיבוץ הולכת וקמה שכונה קהילתית שתהיה קשורה קשר הדוק מוניציפלי לקיבוץ וחבריה יהיו שותפים להחלטות על החינוך, התרבות, איכות הסביבה, פיתוח וכו'. ברור חיל תהיה נקודה מתקדמת במפת הארץ, חיה בתוך סביבה מפותחת ומשופעת בשירותים ברמה גבוהה במסגרת המועצה האזורית שער הנגב, קרובה לדרכי תחבורה מהירים – כבישים, רכבת, המקשרים למרכז הארץ, פרקי תעשייה מתקדמים, תחומי הייטק והטכנולוגיה ותחושה של חלום שהלך והתגשם, שונה אבל חי וקיים. זהו ספור מרתק שהתחיל במועדוני הנוער במצרים ובכמה ערים בברזיל שרקם עור וגידים וכמו כל המדינה, שקמה מאיזה חזון הזוי והתפתחה למציאות מתוך כוח האידיאה ורצון.

אברהם שנפלד

חורף 2008

cheinf@brorhail.org.il לתגובות

**תרגום ברכת נשיא ברזיל לרגל ציון 60 שנה
לתנועת הנוער הסוציאליסטית דמוקרטית "הבונים דרור" ולקבוץ ברור חיל**

ברזיליה, 14 במאי 2008

חברות וחברים,
לחגוג 60 שנות עשייה, זו בודאי, הרגשה נפלאה. הנני מתאר לעצמי שזו הרגשתם של חברי תנועת דרור וקבוץ ברור חיל, איתם אני מתחבר ברגע משמח זה.

ברור חיל מוכר בכל מקום, כקבוץ של הברזילאים. במובן זה הוא גם הקבוץ שלי. כמו כן ברזיל של אלפי יהודים שהגיעו אליה, התורמים להפיכתה לאומה גדולה.

בהכירי את תולדות "דרור", נזכרתי במאבקנו לבניית מפלגת העובדים בברזיל, בשם האידיאלים של צדק חברתי, חירות ודמוקרטיה. שנינו, כל אחד בדרכו הוא, הונענו על ידי התפרצות של אנרגיה הדוגלת בחופש ובהומאניות.

גם אם אנו נתקלים במכשולים שלעיתים קשה להתגבר עליהם, ועדיין נותרה דרך ארוכה לפנינו, הנני בטוח שהנתיב הוא נכון ועתיד מזהיר שמור לברזיל ולישראל, לדורותינו אנו ולדורות הבאים.

הנני מאחל, מקרב לב, שאתם בישראל ואנו בברזיל, נמשיך לטפח אותם החלומות האידיאליזם, בחיפוש אחרי עולם צודק וסולידרי יותר.

ברכות וחג שמח!

שלום

לואיס אינסיו דה סילבה

נשיא הרפובליקה הפדרטיבית של ברזיל